

BİR ESNEKLEŞME MASALINDAN UYANMAK! Kadın Emegindeki Enformelleşmenin “Katılaşması”

Özcan Evrensel

1. GİRİŞ

Kapitalist dünya ekonomisinin derinleşen krizine bağlı olarak, Türkiye’de 1970’li yılların sonlarından itibaren yapısal uyum programları uygulanmaya başlanmıştır. Dünya kapitalizminin yaşamış olduğu kriz sonrası başlatılan yeniden yapılanma sürecine bir biçimiyle eklenilen Türkiye’ye biçilen rol, daha çok mutlak artık değer yaratma sürecine tekabül eden, emek yoğun üretim yapmak olmuştur. Böylece sürecin önemli aktörleri olan IMF ve DB öncülüğünde yürütülen istikrar programları çerçevesinde, 1980’lerde başat hale gelen eğilim; emek piyasalarında esnekleşme olmuştur (Özar ve Ercan, 2004).

Bu süreç, TİSK, TOBB ve TUSİAD’ın “Esneklik Konusundaki Ortak Görüş ve Önerileri” metninde şu şekilde ifade edilmektedir: “Hızlanan küreselleşme, ivmesi sürekli yükselen teknolojik gelişme ve hem iç hem de dış pazarlarda her geçen gün keskinleşen rekabet şartları, işletmeleri değişen koşullara hızla uyum sağlamaya mecbur tutmaktadır.” Ancak, “1970’li yıllardan itibaren dünyada büyük önem kazanan ve uygulamaya konulan esnekliğin ülkemizde büyük ölçüde sloganlarla tartışılması ve uygulamaya geçirilememesi, kalkınmanın aleyhine olmuştur.”

Bu tespitten hareket eden ortak görüş ise, “yeterince esnek olmayan katı iş hukuku kuralları” kalkınmayı olumsuz etkilemekte ve iş yaratmak yerine istihdamı geriletmektedir” şeklindedir. O halde “artık, çalışma hayatındaki koruma fonksiyonu; rekabet gücü, üretim, esneklik, istihdamı koruma ve geliştirme gibi kavramlarla birlikte ele alınmalıdır.” Çünkü sermayenin temsilcilerine göre, “esneklik çoğu ülkede istihdamı teşvik eden ve işsizliği önleyen bir araç olarak görülmektedir.” Dolayısıyla da, “en büyük sorunun işsizlik olduğu ülkemizde istihdam artışına yönelik çabalar arasında esnekliğin de yerini alması” kaçınılmaz hale gelmektedir.

Bunun önemli bir yansıması özellikle kadın istihdamı ile ilgili söylemlerde bariz bir biçimde görülmektedir. İddiaya göre, esnekleşme kadın istihdamını artıracak ve kadınların ücretli çalışma yaşamları dolayısıyla yaşadıkları birçok olumsuzluk bu yolla kendiliğinden çözüme kavuşacaktır (KEİG, 2014).

Oysa Türkiye'nin kapitalist üretim tarzına eklenilebilmesini sağlayan ihracata dayalı sanayileşme modelini benimsemiş olması nedeniyle, ürettiği metallerin uluslararası piyasada rekabet edebilmesi için, bu metallerin geçerli olan toplumsal olarak gerekli ortalama emek zamanda üretilmesi ya da daha düşük bir değer içermesi gerekmektedir. Dolayısıyla, en az maliyetle ucuz üretim şeklinde ifade edilebilecek bu sürecin gerçekleştirilmesinin koşulu enformel istihdam stratejisi olmaktadır. Bu da iddia edilenin aksine, kadınlar için güvencesiz ve en az ücretle çalışmak anlamına gelmektedir (Güler-Müftüoğlu, 2006).

O halde, gerçeklik nedir ya da her şey görüldüğü gibi midir? Bu soruya cevap aramak amacı taşıyan bu çalışmanın kalkış noktası da zorunlu olarak, sermayenin bakı noktasından hareket ederek kendisini görünür kılan ya da bu biçimde görünen gerçekliği, emekten yana bir konumlanma ile deşifre etmek olacaktır. Bu da belirli bir bütünlük ve ilişkisellik içerisinde yapılmaya çalışılacaktır. Öncelikle, genel dinamikleri ve eğilimleri yansıtmaması bakımından 1970'lerden sonra yaygınlık kazanan esnek üretim, kapitalizmin sermaye birikim süreci üzerinden değerlendirilecektir. Daha sonra ise, kadınların emek piyasasına katılma biçimleri üzerinden enformel istihdam sorunsallaştırılacaktır (Erendil-Türkün, 2002). Toplam da ise, "Türkiye'de esneklik fenomeninin yaratılmasının bize gösterilen ile gerçeklik arasında nasıl bir farklılaşma"ya yol açtığı gösterilmeye çalışılacaktır.

2. "KATILIKLAR" ESNETİLİRKEN!

Her ne kadar Harvey (1993), "esneklik marjinal öneme sahip değildir, çeşitli biçimler alabilir ve sosyalist potansiyel taşır" dese de, "yeni" olan bu sistemlerin tamamen sermaye birikim amacına hizmet ettiği de hatırlanmalıdır. Çünkü kapitalizm üstünlüğü ele geçirdiği her yerde, kullanım değerini, mübadele değerine indirgemekte ve sayısız yok edilemez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine o tek insafsız özgürlüğü; dolaşım özgürlüğünü koymaktadır. Her ne kadar burjuvazi üretim araçlarını ve böylelikle üretim ilişkilerinin tümünü sürekli olarak yeniliyor ve bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte tasfiye ediyor görünse de (Marx ve Engels, 1976) amaç özünde, mutlak suretle, emek gücünün değerini düşürmek ve böylece kâr oranını arttırmaktır.

Dolayısıyla, kapitalizmin, 1970'lerden sonra önündeki engelleri aşmak ve sermaye birikim sürecini kesintisiz bir biçimde sürdürmek adına, mutlak ve görelili artık değer¹ yaratmanın yeni koşullarını inşa ettiği gözlenmektedir. Üretim sü-

1 "İş gününün uzatılması yoluyla elde edilen artık değere mutlak artık değer adını veriyorum; buna karşılık, gerekli emek-zamanın kısaltılmasından ve bunun sonucu olarak iş gününün iki kısmının büyüklükleri arasındaki oranın değişiminden kaynaklanan artık değere, görelili artık değer diyorum." (Marx, 2011: 308).

recinin ve buna bağılı olarak çalışma ilişkilerinin esnekleştirilmesi, genel olarak, emek üzerinden elde edilen artık değeri en üst düzeye çıkartmak üzere mutlak ve görece artık değer üretme yöntemlerinin eş zamanlı olarak uygulanmasıdır. Böylece esneklikten beklenen hizmet, üretim ve hizmet sunum sürecinde emeğin hâkimiyetini tamamen ortadan kaldırıp, sömürü oranını arttırmasıdır (Müftüoğlu, 2008).

Kapitalizme eklemleme yolunda önemli adımlar atmış geç kapitalistleşen ülkeler yüksek işsizlik oranları ile yüz yüze kalmış ve eş anlı olarak emek gücü piyasasının esnekliğine vurgular yapılmaya başlanmıştır (Onaran, 2004). Bu noktadan hareket ederek Türkiye'ye bakıldığında ise şöylesi bir manzara ile karşılaşmaktadır. Yukarıda aktarıldığı şekilde sermaye örgütlerinin raporlarında emek piyasasının düzenlenmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. TİSK, TOBB ve TÜSİAD'ın "Esneklik Konusundaki Ortak Görüş ve Önerileri"ndeki şu ifade tam da bu süreci ifade etmektedir: "Yasal düzenlemelerle getirilen istihdam teşvik unsurlarının arzu edilen istihdam artışını sağlayabilmesi, esnek bir işgücü piyasasının varlığına bağılıdır. Bu açıdan işletmelerin küresel rakiplerinin yararlandığı güvenceli esneklik yöntemlerini uygulayabilmesi (...) işsizlikle mücadelede önemli kazanımlar sağlayacaktır."

Hal böyle olunca, doğallığında, "yeni liberal politikalar² ile bezenen ihracatta dayalı büyüme modeli ile dışa dönük sermaye birikim sürecine" (Güler-Müftüoğlu, 2014: 34-35), emek gücü piyasası ve emek gücünün katılığı söyleminin damgasını vurduğu fark edilmektedir. Buna bağılı olarak da, işsizlik, güvencesiz çalışma koşulları, taşeron-fason alt-sözleşme ilişkilerine dayalı üretim ilişkileri, en az ücretle geçinme, güvencesiz gelir ve geçici çalışma yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla esneklikten kastedilenin, emek piyasasının esnekliği olduğu rahatlıkla görülmektedir.

Gerçeklik bu olmakla birlikte süreç fetişistik bir karakter kazanarak mitleştirilmeye tabi tutulmaktadır. Sermayenin bakı noktasından söz konusu süreç, daha çok artık-değer yaratma koşullarını hazırlayan esnekleşme süreci iken işçiler açısından esnek olmayan konumları ifade etmektedir (Ercan, 1997). Bunu, bu süreci doğrudan yaşayan işçilerin ifadelerinde tüm çıplaklığı ile görebilmek mümkündür. Durak'ın (2012) ifadesiyle, "esneklik birçok farklı görünümü ifade eden bir iktisadi soyutlama olduğundan, kavramın en iyi tanımını işçilerin ifadelerinden çıkarsamak mümkündür." İşçilerle yapılan görüşmelerde esneklik şöyle ifade edilmektedir: "Şimdi şöyle... Kalifiye işçi yok derler ya, hah, aslında kalifi-

2 1970'lerde kâr oranlarının düşüşü ve kapitalist ekonominin krizi ile birlikte, sermaye kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılanmaya başlamıştır. Yeniden yapılanma sürecinde küresel aktörler ((1995 yılında kurulan) Dünya Ticaret Örgütü (WTO), IMF, WB, BM, OECD, AB, NAFTA gibi) ve kurallar, yeni liberal politikalar ekseninde yeniden biçimlendirilmiştir (Güler-Müftüoğlu, 2006).

fıye patron yok [Gülüyor]. Ne iş yaptığımız belli değil. Şimdi adam beni tezgâha döküme yolluyor, sonra tekrar öte tarafa çağırıyor, yeri geliyor çay dağıttırıldığı oluyor.” (Aktaran; Durak, 2012: 63).

Bu nokta biraz daha açılmak suretiyle devam edilecek olursa; Özar ve Er-can’ın (2004) da vurguladığı gibi, uluslararası kapitalizmle bütünleşme sürecinde sermaye, emek gücünün değerini düşürmeye yönelmiş olduğundan ilk olarak üretim sürecini ve emek gücü piyasalarını esnekleştirmeye koyulmuştur. Bu doğrultuda sermaye tam zamanlı işçi sayılarını azaltmış ve bunu daha çok yarı zamanlı ve geçici işçiler ile ikame etmiştir. Bu ikame etme sürecinin esas unsurlarının da kadın emek gücü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, kadınların geleneksel olarak emek gücü piyasasıyla esnek bir ilişki içinde bulunmaları bu tür “standart dışı” çalışma biçimlerinde istihdam edilmelerini hızlandırmış ve ihracata dayalı sanayileşme programları uygulayan birçok ülkede kadın çalışanların sayısı hızla artmıştır.

3. “MEMLEKET”DEN ESNEKLEŞTİRME MANZARALARI³

Kapitalist üretim biçiminin genel eğilimleri ve dinamiklerinin bir ürünü olarak 1970’li yıllarda kapitalizmin içine girdiği kriz ile birlikte şekillenen yeni toplumsal ve ekonomik örgütlenmedeki durumu genel hatları ile göstermeye çalıştıktan sonra meseleyi soyutlama düzeyinden gerçeklik düzeyine geçerek daha da somutlaştırmak, görünenin ardındakini görmek bakımından daha yararlı olacaktır. Dolayısıyla emek gücü piyasalarında oluşan esnekleşme eğilimlerine bağlı olarak gelişen süreci genel olarak ifade ettikten sonra bunun kendisini nasıl görünür kıldığını görmek bakımından Kadın Emeği Platformu’nun (2013), “Kadın İstihdam Yasa Tasarısı Kime müjde?!” başlıklı broşürü önemli olanaklar sunmaktadır.⁴

2013 yılında dönemin hükümeti tarafından bol makyajlı ve projeli, bol reklamı ve satır aralarında gizlenmiş emek karşıtı düzenlemeleri içeren haliyle kadınları yanıltmayı hedefleyen (Çoban, 2014) “Kadın İstihdam Paketi” tartışmaya açılmıştır. Ancak çok sürmeden meselenin özünde, “doğum izni ve yardımı

3 «İşsiz kalırsam» diye düşündü
22 yaşında.

«İşsiz kalırsam» diye düşündü
23 yaşında.

«İşsiz kalırsam» diye düşündü
24 yaşında.

Ve zaman zaman işsiz kalarak
«İşsiz kalırsam» diye düşündü
50 yaşına kadar

(Nazım Hikmet, “Memleketimden İnsan Manzaraları” şiirinden; <http://anadolusanat.org/siir/nazim26.html> , Erişim Tarihi, 23 Nisan 2015).

4 Bu bölümde büyük oranda Kadın Emeği Platformu’ndan (2013) yararlanılmıştır.

müjdesi” değil, meşruiyetini erkek egemenliği ve sermayenin uyumundan alan, toplumsal yaşam ve emek gücü piyasasının kadın ve toplum aleyhine yeniden düzenlenmesi operasyonu olduğu anlaşılmıştır. Anlaşılmasında önemli bir etken de, 2011’de açıklanan Ulusal İstihdam Strateji Belgesi olmuştur. Çünkü bu belge, iş yaşamında kadınlar için “kısmi süreli çalışma, geçici süreli çalışma, özel istihdam büroları aracılığıyla belirli süreli çalışma, uzaktan çalışma, çağrı üzerine çalışma, evden çalışma, iş paylaşımı” gibi yeni çalışma biçimleri tanımlayarak asıl niyeti göz önüne sermektedir.

O halde, her iki olgu birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkan tablo açıktır: Kadınlara, erkek egemenliği ve sermaye arasındaki kutsal ittifakı bozmayacak şekilde, üstelik ev ve bakım işlerini aksatmamaları “yasal bir zorunluluk” haline getirilerek; “şimdilik” daha da esnek ve güvencesiz şartlarda çalışmalarını dayatılmaktadır. Böylece, malum hükümet ucuz işgücü sağlamaya yönelik yeni nüfus politikalarını kadınların bedeni ve emeği üzerinden şekillendireceğinin ilk işaretlerini vermekle kalmamış aynı zamanda kadınlara; sizin asli işiniz evdeki eş, çocuk, yaşlı, hasta, engelli bakımındır; ev dışında çalışmak istiyorsanız da (bu asli görevlerinizi aksatmamak koşuluyla), yarı zamanlı, esnek, güvencesiz işlerde çalışabilirsiniz demektedir.

Peki, hükümetin bu niyetinin özünü teşkil eden gerçeklik nedir? Soruya cevap aramak üzere meselenin altı eşelendiğinde malum sermaye grupları yani TİSK, TÜSİAD, TOBB gibi işveren kuruluşları ile karşılaşmaktayız. Ki bu aşına olunduğu üzere, sermayenin, zaman ve içerik olarak esnek/kısmi/keyfi çalışma kurallarına tabi olacak, daha ucuz ve daha güvencesiz çalışan ihtiyacını karşılayacak düzenlemeler yapılması talebi doğrultusunda şekillenmektedir.

Zaten Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi’nde çalışma yaşamının “katılıklardan arındırılarak” esnekleştirilmesi amacıyla ön plana çıkarılan esnek çalışma biçimleri ile kastedilen sermayenin ihtiyacına denk düşecek biçimde kadın emeğinin sömürü alanının olabildiğince genişletilmesidir. Örneğin, “özel istihdam büroları” aracılığıyla katılıklarından arındırılacak olan kadın emeği, (en fazla 6 ay süreyle) istenen işyerlerine kiralanması başta olmak üzere, doğum iznine giden kadının yerine geçici işçi bulunabilmesi gibi uygulamalar normalleşme zemini bulacaktır. Buradan hareketle de kadınların daha fazla güvencesizlik, düşük gelir ve örgütsüzlükle karşı karşıya kalacağını bugünden tahmin etmek zor olmasa gerekir.

Ancak durum bu olmakla birlikte, esas itiraz konusu olan argümanlardan biri olan istihdam açısından şöylesi bir değerlendirme yapmak mümkün görünmektedir: Sözü edilen düzenlemeler aracılığıyla ücretli emeğin esnekleştirilmesine bağlı olarak “kadın emeğinin istihdamda güvencesiz ve esnek biçimde yer almasıyla birlikte hem istihdam artışı sağlanmış olacak, hem de sermayenin daha kolay işten çıkarılabilen, düşük maliyetli çalıştırılabilen esnek işgücü gereksini-

mi karşılanmış olacaktır.” (Çoban, 2014).

İşte tam da yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı, her ne kadar esnekleşmeye bağlı olarak kadınların istihdamı açısından yeni olanaklar doğuyor görünse de esnekleşmeye bağlı olarak gelişen, kayıtsızlık ve sosyal güvencesizlik, düşük verimlilik, yoksulluk, işsizlik, eksik istihdam, düşük gelir, düşük yaşam standartları ve sosyal statü yoksunluğu gibi olgular enformel istihdamın temel karakteristiği olarak kendisini var etmektedir (Güngör, 1997). Hal böyle iken de; katılık olarak ifade edilen ekonominin düzenli, formel kesiminde üretimin ve emeğin esnekleştirilmesi ve böylece kurumsallıktan uzaklaşmak biçiminde görünür olan kuralsızlık, örgütsüzlük ve kayıt dışılık gerçekliği karşısında yaratılacak her türlü istihdam zorunlu olarak enformelleşme⁵ olacaktır.

4. MANZARAYI BULANIKLAŞTIRAN SİS DAĞILIRKEN!⁶

Bu bakımdan “esnek üretim sistemi” diyebileceğimiz, sermayenin yeniden yapılandığı sermaye birikim süreci esas olarak üretimin desantralizasyonu ya da başka bir deyişle adem-i merkezileşmesine neden olurken, aynı zamanda emek gücü talebinin esnekleşmesine dayanmaktadır (Güngör, 1997). Böylece üretimin parçalanması ya da Fuat Ercan’ın deyişiyle “üretimin saçılması” emek gücü talebindeki esnekliklere imkân sağlamakta, ayrıca sürekli istihdamın daraltılması amacıyla kısmi süreli çalıştırma biçimlerine başvurmaktadır. Bu da doğal olarak, belirli süreli hizmet sözleşmeleri ile çalıştırma, geçici işçilik, kiralık işçilik gibi istihdam biçimlerini yoğun olarak kullanmayı getirmekte ve çağrı üzerine çalıştırma, tele-çalışma gibi yeni istihdam biçimlerini ortaya çıkarmaktadır.

Enformelleşme süreci olarak literatüre giren bu yeniden yapılanma süreci esas itibariyle 1970’lerde bütün dünyada yaşanan krizin ve ayrıca artan uluslararası rekabetin yarattığı bir süreç olmuştur. Göreli artık değer üretme şeklinde değer biriktiren sermaye, değişen teknolojiye ve değişken talebe karşı kitle üretimin çözümsüzlükleri karşısında, daha çok mutlak artık değer⁷ üretme olanakları

5 “Kurallara uygun olmayan, standart dışı” anlamına gelen “enformel” sözcüğü, 1970’lerde sermayenin yeniden yapılanma sürecinde söz konusu olan ihracata dayalı sermaye biriktirme modelinin tüm ülkelerde özellikle emek yoğun üretim üzerindeki etkisini bağlı olarak, uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek için emek gücünün değerini/fiyatını düşürme zorunluğu gereği (Toksöz ve Özşuca,2002) sermayenin “formel sektör” içinde kullanılmıştır. Böylece, “enformel sektör”, hukuken tanımlanmamış kurallara uygun işlemeyerek kuraldışı konuma düşen ve böylece kurumsallaşamayan bir üretim ve çalışma ilişkileri alanına denk düşmektedir (Güngör, 1997). Haliyle, kayıtsız, örgütsüz, güvencesiz ve korunmasız bir emek gücü ortaya çıkmaktadır.

6 Bu aşamaya kadar esnekleşme ve esnekleşme sürecinde kadın emeğinin rolü ve kazanmış olduğu yeni biçimler üzerinden anlatılan süreç, bu aşamada, kavramlar ve argümanlar arasındaki bütünselliği kurabilmek bakımından ilişkisellik temelinde sürdürülmeye çalışılacaktır.

7 Daha önce de ifade ettiğimiz gibi mutlak artık değer üretimi daha çok görünür olmuş olsa da göreli artık değer üretimi de özellikle teknoloji/değişmez sermaye yoğun üretim süreçlerinde başat rol oynamaktadır.

sunan esnek üretim sistemlerini ve esnek emek gücünü tercih etmeye başlamıştır. Üstelik rekabetin zorlayıcı yasaları da işlemekte ve rekabet edebilmek için sermayeden emek gücüne ya da değişir sermayeye ayrılan payın düşürülmesi eğilimi kendisini güçlü bir biçimde hissettirmektedir. Bu etki de sonuç olarak, artık değer oranını artırma eğilimi/dürtüsü/güdüğü ile hareket eden sermayeye, esnekleşme yoluyla emek gücünün değerini/fiyatını/ücretini düşürmeye ve düşme eğiliminde olan kâr oranlarını artırmak için, “standart dışı çalışma” biçimlerine geçmeyi dayatmıştır.

Bu da sermayenin artık değer yaratma biçim ve süreçlerini kurlsızlaştırmakta ve “standart çalışma” düzenindeki belirli günlük ve haftalık çalışma saatleri, aylık ücret, haksız işten çıkarılmalara karşı yasal hakları vb. uygulamaları esneterek “standart dışı” çalışma yani enformel istihdam biçimleri yaratarak, düzenli çalışmayan, işsizlik hakları elinden alınan, sosyal güvenliği olmayan ve en önemlisi de sendikası olmayan, mücadele araçlarından yoksun bırakılmış bir güçsüz işçi sınıfı yaratmaktadır.

Teorik bakımdan böyle ifade edilen olguların pratik bakımdan karşılığı ise erken gelişmiş ülkelere geç kapitalistleşen ülkelere doğru sermaye birikiminin yerleştirilmesi ve enformel istihdamın artmasıdır. Bu genel ifadenin özgül yanı ise ucuz ve esnek işgücü olarak çoğu zaman kadınlar tercih edilmesidir. Emek gücü piyasasının kurlsızlaştırılması ile kadınların ücretli çalışmaya katılımlarındaki artış arasında bir koşutluk söz konusudur. Aşağıdaki tablo incelendiğinde bu görülecektir.⁸

Her ne kadar tablodaki veriler İspanya’ya dair olsa da, bu manzara 2010-2013 yılları arasında Türkiye’deki kentlerde kadın istihdamındaki hızlı artışı anlamak bakımından önemli bir imkân sunmaktadır. Çünkü benzer şekilde Türki-

Yıl	Erkek İstihdamı (Bin)	Artış (%)	İstihdam Oranı (%)	Kadın İstihdamı (Bin)	Artış (%)	İstihdam Oranı (%)
2003	11.035	2,0	73,2	6.881	5,2	46,3
2004	11.296	2,4	73,8	7.269	5,6	48,3
2005	11.606	2,7	75,2	7.729	6,3	51,2
2006	11.955	3,0	76,1	8.150	5,4	53,2
2007	12.198	2,0	76,2	8.516	4,5	54,7
2008	11.969	-1,9	73,5	8.718	2,4	54,9
2009	10.904	-8,9	66,6	8.441	-3,2	52,8
2010	10.547	-3,3	64,7	8.371	-0,8	52,3
2011	10.245	-2,9	63,2	8.319	-0,6	52,0
2012	9.703	-5,3	60,2	8.075	-2,9	50,6

8 KEİG Platformu (2014a) tarafından İspanya için geçerli olan bu veriler Eurostat üzerinden derlenmiştir. Ayrıca İtalya ve Hollanda içinde benzer sonuçların geçerli olduğu görülmektedir.

ye’de kentsel kadın istihdamı 3.575 bin kişiden 4.511 bin kişiye çıkararak 936 bin kişi artmıştır. Her ne kadar bu artışın %85’i hizmet sektöründe gerçekleşmiş olsa da 2022 numaralı yasa ile 2007 yılında başlatılan “Evde Bakım Hizmeti Programı” kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından özürli bireylere evde bakan yakınlarına net asgari ücret miktarı kadar bir aylık bağlanmaya başlanmış ve 2010’da bu başlık altında 295 bin kişi istidamdayken 2013’te sayı 453 bin kişiye çıktığı gözlemlenmektedir. Artış sayısı 158 bin kişi ve artış oranı %53.6’tır (KEİG, 2014b).

Yine, istihdamın gerçekleştiği bir diğer alan, “İdari Destek ve Hizmet Faaliyetleri”dir. TÜİK 2012 yılından itibaren kendi hesabına çalışan gündelikçilere “İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri” altında yer vermektedir. 2010’da bu başlık altında 158 bin kişi istihdamdayken 2013’te sayı 307 bin kişiye çıkmış durumdadır. Söz konusu faaliyetteki artışın gerisinde esas olarak gündelikçi çalışan ev işçilerinin bulunduğu söylenebilir. Artış sayısı 149 bin kişi ve artış oranı %94.3’tür. Bu kapsamda çalışanların 2010-2013 arasında gerçekleşen 936 bin kişilik artışın içindeki payı %15.9’dur ve bu faaliyet kolundakilerin de %34.2’sinin kayıt dışı olduğu görülmektedir (KEİG, 2014b).

5. SONUÇ YERİNE

Dolayısıyla sadece bu verilerden hareket ederek ilk elden şunu söyleyebilmek mümkün görünmektedir. Emek gücü piyasasındaki esnekleşme her ne kadar emek gücü içindeki kadınların oranını artırıyor görünse de bu artış özünde enformel istihdam biçimi olarak kendisini gerçekleştirmektedir. Kadınların emek gücü piyasasına katılımlarındaki artış, salt daha çok sayıda kadının geleneksel olarak erkekler tarafından yapılan işlerde istihdam edilmesi değil, aynı zamanda işlerin geleneksel kadın istihdamının özelliklerini taşıyacak biçimde dönüştürülmesi anlamına da gelmektedir. Daha özlü bir deyişle, geleneksel kadın istihdamının özellikleri, verimlilik ve ücret düzeyi düşük, fazla beceri gerektirmeyen işlerde, düzensiz iş sözleşmeleriyle, güvencesiz ve kayıt dışı çalışma yani enformelleşme olmaktadır (Tijen, 2005).⁹

O halde, “gerçeklik nedir ya da her şey görüldüğü gibi midir?” diye sorulan sorunun cevabı belirmiş bulunmaktadır. Sermayenin konumlanma noktasından

9 “Türkiye’de kayıt dışı çalışma yaygındır. TÜİK 2014 Ocak dönemi verileri toplam istihdam içerisindeki kayıt dışı çalışmayı %33 olarak vermektedir. Erkek istihdamının %27,5’i kayıtsızken kadın istihdamının %48’ini kayıt dışı çalışma oluşturmaktadır. En fazla kayıtdışılık ücretsiz aile işçiliğinde görülmektedir. Kadınların ücretsiz aile işçisi olarak çalışma oranı, toplam kadın istihdamının %28’ini oluştururken, erkeklerin ücretsiz aile işçisi olarak çalışma oranı, toplam erkek istihdamının yalnızca %4’üdür. Ücretsiz aile işçiliği yapan kadınların ise %93,9’u kayıtsız çalışmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu tarım sektöründe kayıt dışıdır. Ancak, tarım dışı sektörlerde de kadınların kayıt dışı çalışmasının oranı azımsanmayacak kadar yüksektir (%25,5).”(KEİG, 2014b).

hareket eden devletin ve pek çok sermaye örgütünün sürekli tekrarlayarak gündemleştirdikleri “esnekleşme kadın istihdamını artıracak ve kadınların ücretli çalışma yaşamları dolayısıyla yaşadıkları birçok sıkıntıya çare olacaktır” söylemi, enformel istihdamın hâkim hale gelmesi ile kadınların ücretli çalışma yaşantısında seçeneksizlik, yoksulluk, önünü görememe, güvencesizlik, örgütsüzlük ile karakterize olmuş bir kötüleşmeye işaret eden eğretilişme¹⁰ hali olarak pratikleşmektedir (KEİG, 2014a).

Ayrıca sermayenin söylemindeki bir başka noktada, kapitalizmin patriyarka ile girdiği ilişkinin ürünü olarak gelişen, “kadınların aslen ve öncelikle ev ve aileleri ile ilgili rollerinden kaynaklanan görevlerini yerine getirmek istedikleri, bunun için de ücretli çalışma yaşamının hayatlarında ikincil kaldığı” varsayımdır. Böyle varsayıyor olmak da kendiliğinden, kadınların tercihiymiş gibi öne sürülen bu durumun üstesinden gelebilecek en iyi yöntemin esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması olduğu kabulünü getirmektedir. Böylece, her şeye kadir esnek çalışma sayesinde, kadınların iş-aile uyumunu sağlayabilecekleri, aile ve evlerine öncelik verebilecekleri söylemi üzerinden hem var olan durum meşrulaştırılmak istenmekte hem de kapitalizmin üretim biçiminin eğilimlerine cevap üretmesi bakımından, patriyarkal sistem yeniden üretilerek güçlendirilmeye çalışılmaktadır.¹¹

Tüm bunlardan hareketle ifade etmek gerekirse; her ne kadar Ulusal İstihdam Strateji Belgesi “sürdürülebilir büyüme” açısından emek gücü piyasasının esnekleşmesinin önemine vurgu yapılmış olsa da “istihdam yaratan bir büyüme” temelinde şekillenen bu stratejinin, yaratılacak işlerin niteliği ile ilgilenmediği bariz bir biçimde görülmektedir. Çünkü büyük bir fırtına içerisinde yaratılan bu sisli alan biraz da olsa berraklaştırıldığında, tüm bu süslü söylemlerin, genel olarak emek gücü piyasasında işin sürekliliğini ortadan kaldırmak suretiyle, işçi sınıfını iş güvencesi, sürekli çalışma ve en önemlisi mücadele etme hakkından mahrum edecek bir yapının, yani yoğun bir enformelleşmenin, norm haline getirilmesine hizmet edeceği tüm çıplaklığı ile görülebilmektedir. Daha özlü bir

10 “Eğretilişme kavramı, işgücü piyasasındaki güvencesiz, geleceksiz, insanca yaşama koşullarına imkân verecek bir gelir düzeyine sahip olmayan, meslek ve beceri tanımı bulunmayan işleri anlatmak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Zaman içerisinde, bu işlerin belirli sektörler ve atipik istihdam biçimlerinde yoğunlaştıkları, piyasa katmanlaşmasına yol açtıkları ve bazı işgücü gruplarının (kadınlar, gençler ve göçmenler) bu işlere alternatif bulamaz hale geldikleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalışanların işe yönelik tercih şanslarını sınırlayan faktörler arasında, yüksek işsizlik oranları ve ayrılmış işgücü piyasası nedeniyle, işgücünün farklı piyasa katmanları arasındaki hareketliliğinin azalması, ilk sırada sayılmalıdır. Yüksek işsizlik ve işgücünün piyasa katmanları arasında hareketliliğinin kısıtlanması, işgücünün istihdam biçimleri ve iş koşulları konusunda işveren karşısındaki pazarlık kuvvetini azaltan faktörlerdir.” (KEİG, 2014a).

11 “Esneklik söyleminin temeli, kadının aile ve haneye ait olduğu ve iş yaşantısındaki yerinin geçici ve arızı olduğu yönündeki ataerkil inanca dayalı”dır (KEİG, 2014a)..

şekilde ifade etmek gerekirse; emek gücü piyasasında, kadın emeği istihdamının enformelleşmesi bir kararlılık ve kesinlik kazanacak yani “katılacaktır”.

Toparlamak gerekirse; hiçbir şeyin görünenden ibaret olmadığına işaret eden bilimsel bakış açısı; bir yandan görünenden hareketle görünenin ardına uzanarak gerçekliği deşifre etme kaygısı ile hareket etmeyi salık verirken, diğer yandan da sürecin içsel mekanizmalarından ve eğilimlerinden hareketle geleceğe dair de bazı çıkarımlarda bulunma olanağı vermektedir. Dolayısıyla; “Türkiye’de esneklik fenomeninin yaratılmasının bize gösterilen ile gerçeklik arasında nasıl bir farklılaşma” ile malul olduğunu görmek aynı zamanda şunu öngörme olanağını da sunmaktadır: sermayenin rasyonalitesi üzerinden şekillenen ve tüm insanları salt “kişileşmiş emek-zaman” olarak gören ve tek amacı bu emeği nesnelleşmiş biçimi içinde, kâr zerreciklerine çevirmek olan sermayenin esnekleşme olarak adlandırdığı bu sürecin “insanca çalışmak ve insanca yaşamak”tan ziyade insan-dışılaştırıcı manzaralar yaratacağı açıktır.

Kaynakça

- Çoban, B. (2014) “Kadın İstihdam Paketi: Kadın Emeğinin Esnekleşmesi”, DİSKAR, Kış 2014, 84-93.
- Durak, Y. (2012) “Emeğin Tevekkülü: Konya’da İşçi-İşveren İlişkileri ve Dindarlık”, 2. baskı, İstanbul: İletişim.
- Ercan, F. (1997) “Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik”, 95’-96 Petrol-İş Yılığ, Türkiye Petrol Kimya Lastik Sanayi İşçileri Sendikası, İstanbul, s. 661-693.
- Erendil-Türkün, A. (2002) “Türkiye’de Ev Eksenli Çalışma Üzerine Yapılmış Araştırmalar ve Çalışmalar”. İktisat Dergisi, Sayı 440, Ekim, 36-47.
- Güler-Müftüoğlu, Berna (2006) “AB’de Türkiye’de Kadın Olmak: Eşitsizliğin Gölgesindeki Eşitsizlik!”, İktisat Dergisi, Sayı: 469, 40-44.
- Güler-Müftüoğlu, B. (2014) “Üretim Sürecinin Vazgeçilmezi Esneklik: Var ve Yok Ettikleri Üzerine Bir Çerçeve”, Türkiye’de Esnek Çalışma, Haz: Ö. Müftüoğlu ve A. Koşar, İstanbul: Evrensel.
- Güngör, Y. (1997) “Enformel Sektör, Enformel İstihdam Biçimleri ve Ekonomide Enformelleşme Eğilimleri”, İktisat Dergisi, Sayı 370-371, Ağustos-Eylül, 58-62.
- Harvey, D. (1993) “Esneklik Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?”, Toplum ve Bilim, 56-61 (Bahar), 83-92.
- Kadın Emeği Platformu (2013) “Kadın İstihdam Yasa Tasarısı Kime müjde?!”, Broşür, İstanbul: DİSK’in Sesi Eki.
- KEİG Platformu (2014a) “Çalışma Yaşamında Eğretilik, Eğreti İstihdam ve Atipik İstihdam İlişkisi”, İstanbul: KEİG Yayınları Dizisi.
- KEİG Platformu (2014b) “Esnekleşme ve Enformelleşme Kısacasında Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamı: Politika Metinleri Çerçevesinde Bir Analiz”, İstanbul: KEİG Yayınları Dizisi.
- Marx, K. (2011) Kapital I, Çev: M. Selik ve N. Satlıgan, İstanbul: Yordam.
- Marx, K ve F. Engels (1976) Seçme Yapıtlar-1, Ankara: Sol.

- Müftüoğlu, Ö. (2008) “Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları”, Toplum ve Hekim, Sayı: 23 (4), 269- 275.
- Onaran, Ö. (2004) “Emek Piyasasına Dayalı Yapısal Uyum: Katılık Miti”, Neoliberalizmin Tahribatı 2, Haz: N. Balkan ve S. Savran, İstanbul: Metis.
- Özar, Ş. ve F. Ercan (2004) “Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu, Bütünleşme mi?”, Neoliberalizmin Tahribatı 2, Haz: N. Balkan ve S. Savran, İstanbul: Metis.
- Tijen, E. (2005) “İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”, Çalışma ve Toplum, Sayı: 6, 2005/3, 11-49.
- Toksöz, G. ve Ş. T. Özşuca (2002)“Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri”, İktisat Dergisi, Sayı 440, Ekim, 29-35.

İnternet Kaynakları:

- TİSK, TOBB ve TÜSİAD’ın Esneklik Konusundaki Ortak Görüş ve Önerileri, http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/2009-07-23-Esneklik-TISKTOBBTU-SIADOrtaGorusRevizeMetin.pdf, (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2015)
- Ulusal İstihdam Stratejisi Tam Metni için bkz. <http://www.sendika.org/2011/02/ulusal-istihdam-strateji-belgesi-tam-metin/> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015).